

Technology and Trade. Adress: Klochkivska str., 333, Kharkiv, Ukraine, 61051. Tel.: (057) 337-99-76, (057)349-45-08; e-mail: vsartemenko@mail.ru.

*Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук М.В. Чорною.
Отримано 1.08.2014. ХДУХТ, Харків.*

УДК 658.153.8

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ І МЕТОДІВ НОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

О.В. Олійник, Н.М. Смольнякова, О.В. Михайлова

Обґрунтовано необхідність систематизації методичних підходів і методів до нормування оборотних активів підприємств торгівлі. Запропоновано виділити такі класифікаційні ознаки: підхід до формування оборотних активів; деталізація нормативів; охоплення нормуванням; кількість методів; відповідність умовам діяльності. Наведено систематизацію методів нормування за об'єктами, суб'єктами управління, умовами застосування й оптимальності, обмеженнями, характером результату.

Ключові слова: оборотні активи, торгівля, систематизація, нормування, методичний підхід, метод.

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ И МЕТОДОВ НОРМИРОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ ПРЕДПРИЯТИЙ ТОРГОВЛИ

А.В. Олейник, Н.Н. Смольнякова, Е.В. Михайлова

Обоснована необхідність систематизації методических підходів і методів нормування оборотних активів підприємств торгівлі. Пропонується виділять наступні класифікаційні ознаки: підхід до формування оборотних активів; деталізація нормативів; охоплення нормуванням; кількість методів; відповідність умовам діяльності. Наведено систематизацію методів нормування за об'єктами, суб'єктами управління, умовами застосування й оптимальності, обмеженнями, характером результату.

Ключевые слова: оборотные активы, торговля, систематизация, нормирование, методический подход, метод.

SYSTEMATIZATION OF METHODOLOGICAL APPROACHES AND METHODS OF NORMS SETTING OF CIRCULATING ASSETS OF TRADE ENTERPRISES

A. Oleinik, N. Smol'nyakova, O. Mykhailova

The necessity of systematization of methodical approaches and methods of setting of norms of circulating assets of trade enterprises is grounded. It is suggested to select the following classification signs taking into account the specifics of trade sphere enterprises, forming and using circulating assets in them: approach to forming of circulating assets and proper criteria; working out in detail of norms; scope setting of norms of research objects; amount of methods; accordance of methodical tool the terms of activity of enterprise.

Advantages and disadvantages of the methods of setting the norms of circulating assets are considered, their systematization depending on the object of setting the norms, management subject, terms of the use and character of result is presented.

The necessity of the differentiated approach to setting the norms of separate constituents of circulating assets of trade enterprises and their elements is grounded. Systematization of the methods of setting the norms of certain elements of every type of circulating assets is resulted: commodity supplies, other tangible assets, account receivable, money facilities. The following its directions are selected: necessary for calculations information, possible methods of setting the norms, terms of optimality and limitation under formation.

Keywords: *circulating assets, trade, systematization, standardization, methodological approach, method.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Невід'ємною складовою управлінського процесу на підприємстві є вирішення короткострокових фінансових проблем, недостатня увага до яких негативно відбивається на результатах діяльності в довгостроковій перспективі. Короткострокові фінансові рішення, одночасно з операційними, пов'язані з управлінням оборотними активами, на які на підприємствах торгівлі припадає переважна частка в загальному їх обсязі. Відомо, що оборотні активи торговельного підприємства є джерелом здійснення всіх його торговельно-операційних і адміністративних витрат. Авансовані на початку операційного циклу в матеріальні активи оборотні кошти повертаються назад у кінці кругообігу у вигляді виручки. Недостатність оборотних активів спричиняє перебої в торговельно-операційному процесі та призводить до зниження обсягу товарообороту і прибутку. Надлишок оборотних активів призводить до додаткових витрат з їх утримання. Частка оборотних активів у загальному обсязі, а також їх структура обумовлюють певні рівні ліквідності, рентабельності та фінансових

ризиків. Отже, визначення оптимальної потреби в оборотних активах дозволить мінімізувати витрати на їх залучення, а також забезпечити відповідність структури цих активів цільовим орієнтирам обраного підходу до їх формування та прийнятним рівням ліквідності й рентабельності.

За цих умов нормування, як процес розрахунку потреби в оборотних активах, дозволить не тільки визначити їх оптимальну величину, а й оперативно контролювати та корегувати обсяг залежно від зміни умов діяльності.

Ефективне здійснення процесу розрахунків нормативів й отримання їх обґрунтованої величини потребує розвитку теоретичної бази та методичного інструментарію, що може бути вирішено під час прикладних досліджень зазначених питань з урахуванням специфіки функціонування торговельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням нормування оборотних активів приділяється достатня увага в працях вітчизняних і зарубіжних учених, що досліджують проблеми управління цими активами, зокрема М. Баканова, І. Балабанова, І. Бланка, В. Блонської, В. Бочарова, Н. Власової, І. Кірейцева, В. Ковальова, М. Коробова, М. Крейніної, Л. Лігоненко, К. Мельничук, А. Поддєрьогіна, Р. Слав'юк та ін. [1–2]. Однак їх дослідження переважно стосуються методів нормування оборотних активів із точки зору їх можливостей та аналітично-розрахункового апарату, що використовується, без урахування галузевої специфіки.

Найбільш змістовними дослідженнями, які стосуються проблем нормування оборотних активів та особливостей застосування відповідних методів у торговельній галузі, є розробки І. Бланка, В. Блонської, А. Мазаракі, Н. Власової.

Існуючі розробки не охоплюють усієї предметної площини нормування оборотних активів, відсутні системні дослідження щодо методичних підходів та методів розрахунків нормативів. Слід також зазначити, що протягом останнього часу спостерігається послаблення уваги до цієї проблеми як з боку науковців, так і з боку підприємців, що певною мірою має свої негативні наслідки в діяльності бізнес-структур.

Посилення кризових явищ в економіці на сучасному етапі, значна невизначеність зовнішнього середовища, загострення проблем забезпечення життєздатності підприємницьких структур роблять визначення оптимальної потреби в оборотних активах шляхом нормування одним із першочергових завдань. Зазначені проблеми та неповне висвітлення методичних питань щодо нормування оборотних

активів потребують відповідних подальших досліджень і насамперед систематизації методичних підходів і методів.

Мета статті. Метою статті є систематизація методичних підходів і методів нормування оборотних активів торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обґрунтування методичних підходів і методів нормування оборотних активів є досить складною та неоднозначною проблемою, незважаючи на наявність достатньо широкого методичного апарату. Це пов'язано:

- зі складністю структури оборотних активів, різноманітністю елементів та специфіки їх формування залежно від обраного підходу, широти та глибини асортименту, великої кількості постачальників і взаємовідносин з ними;

- з особливостями використання цих активів, які зумовлені орієнтацією їх на мінливий попит споживачів, різними термінами та умовами зберігання товарних запасів тощо;

- з невеликим розміром більшості торговельних підприємств, що спричиняє труднощі застосування певного методичного інструментарію;

- з необхідністю підпорядкованості нормування цілям та завданням оптимізації, урахування майбутніх змін у діяльності підприємств.

Вивчення літературних джерел [3–13], які висвітлюють методичні питання з проблем, що розглядаються, а також урахування специфіки оборотних активів підприємств торгівлі дозволило сформулювати авторське бачення систематизації методичних підходів до їх нормування (рис.).

Пропонується виділення таких класифікаційних ознак: підхід до формування оборотних активів; деталізація нормативів; охоплення нормуванням об'єктів дослідження; кількість методів; відповідність методичного інструментарію умовам діяльності підприємства.

Найбільш важливою ознакою класифікації методичних підходів до нормування оборотних активів є їх розподіл залежно від підходу до політики формування цих активів, що обрано підприємством: агресивного, консервативного або помірнього. Методичний підхід, обраний за цією ознакою, орієнтує підприємство на розрахунки мінімального, максимального або середнього рівня (нормативу) оборотних активів відносно обсягу діяльності (товарообороту) та досягнення прийнятного співвідношення рівня ефективності їх використання та ризику.

Залежно від деталізації розрахунків нормування може здійснюватись як відносно загальної суми оборотних активів, так і за

їх складовими. Відносно загальної суми оборотних активів можна виділити підхід, що передбачає розрахунки індивідуальних нормативів за видами оборотних активів та отримання загального шляхом їх підсумовування, а також підхід, за яким одразу здійснюються розрахунки або корегування сукупного нормативу.

Відносно видів оборотних активів, окрім нормування загального обсягу певної складової, виділяють підхід, що передбачає детальні поелементні розрахунки нормативів.

За охопленням нормуванням об'єктів дослідження розрізняють підхід, у межах якого здійснюється суцільне нормування всіх елементів (складових) оборотних активів або товарних груп, та підхід, основою якого є вибіркові розрахунки нормативів за окремими елементами складових оборотних активів або товарними групами. Беззаперечно, що ступінь деталізації нормативів та охоплення нормуванням залежать від цілей оптимізації, наявності інформаційної бази, автоматизації розрахунків тощо.

У процесі нормування оборотних активів можуть використовуватись методичні підходи як на основі одного методу, так і на основі декількох методів. Розрахунки нормативів із використанням декількох методів дають змогу обрати найбільш оптимальний варіант величини оборотних активів або їх елементів.

Залежно від відповідності методичного інструментарію умовам діяльності підприємства виділяють підходи на основі існуючого методичного інструментарію та рекомендованих критеріїв і адаптивні, які передбачають використання критеріїв, розрахованих для кожного підприємства. Урахування умов діяльності конкретного підприємства сприяє отриманню більш обґрунтованого результату.

Будь-які методичні підходи базуються на певних методах нормування, які достатньо висвітлені в науково-методичній літературі. Для цілісного уявлення про розрахунково-аналітичний апарат конкретних методів нормування оборотних активів, можливості вирішення певних завдань, сферу застосування та об'єктивність отриманих результатів систематизуємо їх за об'єктами нормування, суб'єктами управління, умовами використання та характером результату (табл. 1).

Рис. Основні методичні підходи до нормування оборотних активів

Таблиця 1

Систематизація методів нормування оборотних активів

Метод нормування	Перевага	Недолік	Об'єкт нормування	Умови та характер використання	Суб'єкт управління	Характер результату
1	2	3	4	5	6	7
Техніко-економічних розрахунків	Точність і деталізація розрахунків. Урахування умов і особливостей роботи кожного підприємства. Надає інформацію про вартісний і натурально-речовий склад товарних запасів	Складність і трудомісткість розрахунків. Необхідність значного обсягу інформації	Види оборотних активів, їх елементи	На нових підприємствах; За умов асортиментної та регіональної диверсифікації діяльності. На діючих з певною періодичністю. Під час нормування постійної частини на будь-яких підприємствах	Переважно невеликі підприємства з нешироким асортиментом	Об'єктивний
Економіко-статистичні	Простота розрахунків. Інформаційна забезпеченість. Різноманітність методів і прийомів	Перенесення негативних тенденцій минулого на майбутнє. Висока імовірність суттєвої похибки	Види оборотних активів, їх елементи, Загальна величина	Регулярне використання на діючих підприємствах	Будь-які підприємства	Як об'єктивний, так і суб'єктивний

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Економіко-математичні	Здійснення багатоваріантних розрахунків. Урахування численних чинників. Можливість перевірки ефективності рішень без їх практичної реалізації	Складність розрахунків та організації нормування. Необхідність створення комп'ютерної бази моделей	Види оборотних активів, їх елементи, Загальна величина	Вибірковий характер через брак інформаційно-технічної бази	Переважно великі підприємства	Об'єктивний
Евристичні (експертних оцінок)	Застосування за умов обмеженості інформації, або коли методи вирішення невідомі	Суттєві похибки через суб'єктивні оцінки	Види оборотних активів, їх елементи, Загальна величина	Вибірковий характер	Будь-які підприємства, переважно невеликі та середні	Суб'єктивний

Таблиця 2

Характеристика застосування методів нормування оборотних активів за видами та елементами

Види оборотних активів	Елементи оборотних активів	Інформація для розрахунків	Метод нормування	Умови оптимальності	Обмеження формування
1	2	3	4	5	6
Товарні запаси	Робочий запас: представницький асортиментний набір; запас на одноденну реалізацію; запас на час приймання та підготовки до реалізації	Характер, динаміка попиту за окремими товарними групами; широта та глибина асортименту; обсяг товарообороту за товарними групами; середні ціни; час на приймання та підготовку	Техніко-економічних розрахунків	$I_{т/о} > I_{т/з} > I_{в}$	Попит, терміни придатності, товарне сусідство
	Запас поточного поповнення	Періодичність завезення, комплектність партії	Економіко-статистичні, економіко-математичні моделі		Попит, обсяг складських приміщень, витрати на зберігання, витрати з доставки, термін придатності, товарне сусідство
	Страховий запас	Варіювання попиту за періодами, рівномірність постачання	Економіко-статистичні, економіко-математичні моделі		Коливання попиту, обсяг складських приміщень, витрати на зберігання, витрати з доставки, термін придатності, товарне сусідство

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
Інші матеріальні активи	Малоцінні та швидкозношувані предмети	Кількість робочих місць, вартість оснащення, чисельність працівників, вартість МШП для забезпечення 1-го працівника	Техніко-економічних розрахунків, економіко-статистичні (при незначних розмірах)	Іт/о > Ім/а	Витрати на придбання й утримання
	Запаси пакувальних матеріалів	Обсяг товарообороту, обсяг використання пакувальних матеріалів, інтервал закупівлі			
	Інші матеріальні активи	Обсяг товарообороту. Норми витрат інших матеріальних активів	Економіко-статистичні		
Дебіторська заборгованість	Заборгованість споживачів	Обсяг товарообороту з відстрочкою оплати, період відстрочки, його зміни	Експертних оцінок, економіко-статистичні	ДДдз > ДВдз	Витрати з надання кредиту
	Заборгованість постачальників	Обсяг закупівлі товарів на умовах авансової оплати, період авансування та його зміни			Додаткові витрати на оплату капіталу, що виникають у зв'язку з відволіканням коштів у дебіторську заборгованість
	Інші види	Обсяг товарообороту. Умови розрахунків з фінансовими та податковими органами, працівниками підприємства	Експертних оцінок, економіко-статистичні. Техніко-економічних розрахунків, економіко-статистичні (при незначних обсягах)		Втрати від знецінення заборгованості через інфляцію

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
Грошові кошти	Грошові кошти в касі	Кількість вузлів розрахунку, середня вартість 1-ї покупки	Техніко-економічних розрахунків, економіко-статистичні	Іт/о > Іг/а	Втрати від невикористання грошей
	Грошові кошти в дорозі	Спосіб інкасації грошових коштів, характер взаємовідносин з банком			
	Грошові кошти на розрахунковому рахунку	Поточні платіжні потреби	Економіко-статистичні, економіко-математичні моделі		

Примітки: Іт/о – індекс обсягу товарообороту; Іт/з – індекс товарних запасів; Ів – індекс витрат на придбання й утримання товарних запасів; Ім/а – індекс обсягу інших матеріальних активів; ДДдз – додаткові доходи від існування дебіторської заборгованості; ДВдз – додаткові витрати, пов’язані з утворенням дебіторської заборгованості; Іг/а – індекс грошових активів.

Неоднорідність структури оборотних активів, різне цільове призначення їх видів та елементів для вирішення господарських завдань, відмітні умови та обмеження формування оптимального обсягу потребують диференційованого підходу до вибору методів нормування. Систематизовану інформацію про можливості використання певних методів для розрахунків нормативів окремих видів оборотних активів, їх елементів, умов оптимальності та обмежень наведено в табл. 2.

Деякі види оборотних активів вважаються ненормованими (дебіторська заборгованість, грошові активи в розрахунках). Однак визначення оптимальної потреби в цих видах активів є важливим для ефективного управління. Тому вважаємо, що застосування терміна «норматив», який характеризує їх необхідну граничну величину, відносно цих активів є можливим і не суперечить розумінню оптимізації.

Висновки. Дослідження питань нормування оборотних активів на підприємствах торгівлі дозволило отримати такі результати: виявлено недостатність системних досліджень щодо методичних підходів і методів; систематизовано методичні підходи до нормування за низкою ознак; надано системну характеристику методів щодо можливостей та сфери використання, характеру результатів, умов та обмежень формування оборотних активів та їх елементів. Урахування зазначених положень дозволить підвищити обґрунтованість нормативів оборотних активів.

Список джерел інформації / References

1. Бандурка О. М. Фінансова діяльність підприємства : підручник / О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Либідь, 2003. – 384 с.
- Bandurka, A.M., Korobov, M.Ya., Orlov, P.I. (2003), *Financial activity of the enterprise [Finansova diyalnist pidpryemstva]*, Lybyd, Kyiv, 384 p.
2. Фінансовий менеджмент / за ред. Г. Г. Кірейцева. – К. : ЦУЛ, 2002. – 496 с.
- Kireyitsev, G.G. (2002), *Financial management [Finansoviy menedzhment]*, TSUL, Kyiv, 496 p.
3. Крейнина М. Н. Анализ финансовой деятельности предприятия для совершенствования бизнеса / М. Н. Крейнина. – М. : Учеб. метод. центр при М-ве Рос. Федерации по налогам и сборам, 2002. – 208 с.
- Kreynina, M.N. (2002), *The analysis of financial activity of the enterprise for business improvement [Analiz finansovoy deyatelnosti predpriyatiya dlya soverhsensstvovaninya biznesa]*, Studies. method. the center at Min. Russ. Federations on taxes and fees, Moscow, 208 p.
4. Бланк И. А. Стратегия и тактика управления финансами / И. А. Бланк. – К. : ИТЕМЛтд, АДФЕ-Украина, 1996. – 534 с.

Blank, I.A. (1996), *Strategy and tactics of management by finance* [*Strategiya i tactica upravleniya finansami*], ITEM Ltd, ADEF-Ukraine, Kiev, 534 p.

5. Мельничук К. С. Управління оборотними активами підприємств як необхідна складова забезпечення їх ефективної діяльності / К. С. Мельничук // Наука й економіка. – 2009. – № 4 (16), т. 2. – С. 108–112.

Mel'nychuk, K.S. (2009), "Management of current assets of the enterprises as necessary component of their providing effective activity", *Science and economy* ["Upravlinnya oborotnymi aktivami pidpryemstv yak neobhidna skladova zabezpechennya yih effektivnoyi diyalnosti", *Nauka i ekonomika*], No. 4(16), Part 2, pp. 108-112.

6. Слав'юк Р. А. Управління структуванням власного капіталу акціонерних товариств : монографія / Р. А. Слав'юк, Н. М. Чиж. – К. : УБС НБУ, 2009. – 358 с.

Slavyuyuk, R.A, Chizh, N.M. (2009), *Management of structuring own capital of joint-stock companies* [*Upravlinnya strukturuvannyam vlasnogo kapitalu akcionernyh tovarystv*], UBS NBU, Kyiv, 358 p.

7. Бочаров В. В. Современный финансовый менеджмент / В. В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.

Bocharov, V.V. (2006), *Modern financial management* [*Sovremenniy finansoviy menedzhment*], St. Petersburg, St. Petersburg, 464 p.

8. Храпкина В. В. Методы управления активами предприятия [Электронный ресурс] / В. В. Храпкина. – Режим доступа : <http://www.nbuu.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2011_1/hrapkina.pdf>.

Hrapkina, V.V. (2011), "Methods of control over assets of enterprise" ["Metody upravleniya aktivami predpryatiya"], available at: http://www.nbuu.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2011_1/hrapkina.pdf

9. Власова Н. О. Цілі та зміст політики формування оборотних активів торговельного підприємства / Н. О. Власова, О. В. Михайлова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. Харків : ХДУХТ, 2010. – Вип. 2 (12). – С. 235--241.

Vlasova, N.A., Mikhaylova, E.V. (2010), "Purposes and maintenance of policy of formation of current assets of trade enterprise", *Economic strategy and prospects of development of trade and services: Coll. sciences. works* ["Tsili ta zmist polityki formuvannya oborotnykh actyviv torgovel'nogo pidpryemstva", *Ekonomichna strategiya i perspektivy rozvytku sfery torgivli ta poslug: Sb. nauk. praz*], HDUNT, Kharkov, Vol. 2(12), pp. 235-241.

10. Ковалёв В. В. Введение в финансовый менеджмент / В. В. Ковалёв. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 768 с.

Kovalyov, V.V. (2000), *Introduction to financial management* [*Vvedeniy v finansoviy menedzhment*], Finance and statistics, Moscow, 768 p.

11. Бриггем Ю. Финансовый менеджмент : в 2 т. : [пер. с англ.] / Ю. Бриггем, Л. Гапенски ; – СПб. : Экономическая школа, 1998. – Т. 1. – 497 с.

Brigghem, Yu., Gapenski L. (1998), *Financial management* [*Finansoviy menedzhment*], Economic school, St. Petersburg, In 2 parts, Part 1, 497 p.

12. Аракчеев Е. А. Нормирование оборотных средств предприятия / Е. А. Аракчеев // Экономика и менеджмент : сб. науч. трудов НГТУ. Новосибирск : НГТУ, 2008. – Вип. 1(51). – С. 105–110.

Arakcheev, E.A. (2008), "Rationing of current assets of the enterprise" *Economy and management: Coll. sciences. works* ["Normirovaniye oborotnykh aktivov predpriyatiya"], *Ekonomika i menedzhment: Sb. nauch. tr.*], NGTU, Novosibirsk, Vol. 1(51), pp. 105-110.

Олійник Олександр Васильович, д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри фінансів, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва. Адреса: п/в «Комуніст-1», Харківський р-н, Харківська обл., Україна, 62483. Тел.: (057)2997079.

Олейник Александр Васильевич, д-р екон. наук, проф., заведующий кафедрой финансов, Харьковский национальный аграрный университет им. В.В. Докучаева. Адрес: п/о «Коммунист-1», Харьковский р-н, Харьковская обл., 62483, Украина. Тел.: (057)2997079.

Oleinik Alexander, PhD (Economics), professor, Head of the Department of Finance, Kharkiv National Agrarian University. Address: post office "Communist-1", Kharkiv region, Kharkiv region., 62483, Ukraine. Tel.: (057)2997079.

Смольнякова Наталія Миколаївна, канд. екон. наук, доц., кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: (097)3177290; e-mail: volosov63@gmail.com.

Смольнякова Наталья Николаевна, канд. екон. наук, доц., кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, Украина, 61051. Тел.: (097)3177290; e-mail: volosov63@gmail.com.

Smol'nyakova Nataliya, Ph.D. (Economics), assoc. professor Department of Economics of Food Technology and Trade Enterprises, Kharkiv State University of Food Technology and Trade, Address: 333, Klochkivs'ka str., Kharkiv, 60151, Ukraine. Tel.: (097)3177290; e-mail: volosov63@gmail.com.

Михайлова Олена Валентинівна, ст. викл., кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: (050)2803582; e-mail: emi65@mail.ru.

Михайлова Елена Валентиновна, ст. преп., кафедра економіки підприємств харчування та торгівлі, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, Украина, 60151. Тел.: (050)2803582; e-mail: emi65@mail.ru.

Mykhailova Elena, senior Lecturer Department of Economics of Food Technology and Trade Enterprises, Kharkiv State University of Food Technology and Trade, Address: 333, Klochkivs'ka str., Kharkiv, 60151, Ukraine. Tel.: (050)2803582; e-mail: emi65@mail.ru.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук М.В. Чернолю.
Отримано 1.08.2014. ХДУХТ, Харків.